

УДК 316.74

Лукашук В. І.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті аналізується ефективність державної політики щодо фізичного виховання студентської молоді у системі вищої освіти та формування навичок здорового способу життя. Зазначається зниження інтересу у більшості студентів до фізкультурно-спортивної діяльності. Підкреслюється, що на державному рівні немає чіткого розуміння стосовно реорганізації навчальної дисципліни «Фізичне виховання», заняття з фізичної культури побудовані на застарілих засадах, що є бар'єрами інтеграції українських університетів до єдиного науково-освітнього європейського простору.

Ключові слова: *фізичне виховання, фізична активність, здоровий спосіб життя, студентська молодь, державна політика, реформи в освіті.*

В статтє анализируется эффективность государственной политики в области физического воспитания студенческой молодежи в системе высшего образования и формирования навыков здорового образа жизни. Отмечается снижение интереса у большинства студентов к физкультурно-спортивной деятельности. Подчеркивается, что на государственном уровне нет четкого понимания в отношении реорганизации учебной дисциплины «Физическое воспитание», занятия по физической культуре проводятся на устаревших принципах, являющихся барьерами интеграции украинских университетов в единое научно-образовательное европейское пространство.

Ключевые слова: *физическое воспитание, физическая активность, здоровый образ жизни, студенческая молодежь, государственная политика, реформы в образовании.*

The article analyzes the efficiency of state policy in the field of physical training of students in the sphere of higher education and promoting of a healthy lifestyle. It is noted that the interest in physical and sports activities has been reduced among the majority of students. It is emphasized that there is no clear understanding of reorganization methods of the course unit «Physical Training» at the state level. Physical training classes are conducted on outdated principles that are barriers to the integration of the Ukrainian universities into unified European academic space.

Key words: *Physical Training, Physical Activity, Healthy Lifestyle, Youth, State Policy, Reforms in Education.*

Фізичне виховання молоді у сучасній Україні задеклароване як пріоритетний напрям державної молодіжної політики й обов'язкова складова освіти усіх рівнів. Незважаючи на те, що у розроблених державою документах вироблені концептуальні засади і механізми здійснення

фізичного виховання у системі вищої освіти, сучасний стан фізичного виховання у вищих навчальних закладах не сприяє ефективному вирішенню проблем зменшення дефіциту рухової активності студентів, що є однією з причин різних відхилень у стані здоров'я студентів.

Проведений аналіз наявних літературних джерел за досліджуваною тематикою показує, що в нових соціально-економічних умовах поки ще немає глибоко продуманої і широко розробленої наукової бази щодо питань, які стосуються відродження інтересу, насамперед молоді, до занять фізичною культурою і спортом. Але ж норми і звички, зразки соціально схвалюваної поведінки, що існують серед населення, мають величезне значення як для наукового осмислення процесів, що відбуваються, так і для практичної роботи. Соціальну роль спорту як значущого суспільного явища розкрито в працях Н. Візітея [1], Л. Лубишевої [2], В. Паначова [3] та ін. Питання державного регулювання в сфері фізичної культури і спорту розглядаються у монографії В. Безкровної [4]. Але залишаються нерозкритими причини незадовільного залучення студентської молоді нашої країни до занять спортом і заходи щодо їх подолання.

Мета статті – проаналізувати ефективність державної політики щодо фізичного виховання студентської молоді у системі вищої освіти та формування навичок здорового способу життя.

Важливим програмним документом, який визначає державну політику в галузі фізичного виховання дітей та молоді, є «Концепція фізичного виховання в системі освіти України» [5]. «Концепція фізичного виховання в системі освіти України» є головним програмним документом, що визначає державну політику в галузі фізичного виховання на період становлення національної системи освіти в Україні. Це основний керівний документ для практичної діяльності всіх органів, структур і осіб, що організують і здійснюють процес фізичного виховання. Концепція визначає об'єкт фізичного виховання, його ідеологічні, організаційно-педагогічні основи, програмне, нормативне, наукове, методичне, інформаційне, лінгвістичне, кадрове, матеріально-технічне і фінансове забезпечення, міжнародні зв'язки, систему управління. Концепція базується на Конституції України, законах України «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт» та інших законодавчих актах держави.

Згідно з концепцією, фізичне виховання є обов'язковим та здійснюється в усіх ВНЗ України незалежно від форм власності. Об'єктами фізичного виховання є студенти вищих закладів освіти всіх рівнів акредитації. Особливої уваги, вказано в документі, потребують студенти, що навчаються і мешкають в зонах екологічного і радіаційного забруднення та інваліди, які мають фізичні і психічні вади.

Фізичне виховання у ВНЗ України повинно базуватися на принципах індивідуального та особистісного підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів і форм фізичного вдосконалення, безперервності цього процесу, врахуванні регіональних умов тощо. Організаційно-педагогічну основу фізичного

виховання студентської молоді в системі освіти України складають предмет «Фізичне виховання». Він вводить як обов'язковий у ВНЗ усіх типів і форм власності. Важливими формами фізичного виховання молоді є заняття в спортивних відділеннях.

Фізичне виховання молоді повинно здійснюватися відповідно до типової навчальної програми для ВНЗ. Робоча навчальна програма з дисципліни «Фізичне виховання» розробляється викладачами кафедр відповідного закладу. Обов'язковою умовою всіх програм є їх відповідальність державним вимогам до фізичного виховання і регламентація «Державними тестами і нормативами оцінки фізичної підготовленості населення України», які є критеріями його ефективності та якості.

Характеризуючи загалом державно-правові засади функціонування системи фізичного виховання студентів ВНЗ України, можна зробити висновок про те, що за останнє десятиліття створена досить всебічна нормативно-правова база розвитку фізичної культури і спорту як важливої складової структури освітянської галузі. Разом із тим, переважна більшість законів, постанов, програм, наказів тощо не виконуються в повному обсязі, що традиційно пов'язується з економічною скрутою в державі, знеціненням у суспільстві соціального престижу здоров'я, фізичної культури і спорту. Це позначається на руховій активності студентської молоді, впровадженні ідей здорового способу життя. Це підтверджують результати соціологічного дослідження «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації» (опитування проводилося ТОВ «Research & Branding Group» у квітні 2010 р. в усіх областях України, АР Крим та місті Києві; всього опитано 5103 респонденти 2-го, 3-го, 4-го, 5-го, 6-го курсів ВНЗ III – IV рівнів акредитації), які вказують на те, що 80% студентів не мають чіткого уявлення про запровадження принципів здорового способу життя. З них 66% декларативно заявили про своє прагнення дотримуватися раціонального способу життя, 34% не схильні до здорового способу життя або ж не змогли відповісти на це питання [6]. Це свідчить про не аби які резерви у формуванні стійких навичок здорового способу життя, найважливішим компонентом якого є раціональна рухова активність на заняттях з фізичного виховання.

Здоров'я, яке найчастіше розглядається як єдиний критерій процесу фізичного виховання, оцінюється самими студентами по-різному. Так, 48% студентів вважають свій рівень здоров'я в цілому задовільним – приблизно однаковою мірою це стосується як чоловіків (49%), так і жінок (47%); лише 12% студентів вважають себе цілком здоровими. Виявлено достовірне розходження між відповідями юнаків і дівчат про труднощі в оцінці власного здоров'я. Тільки 5% чоловіків не мають чіткого уявлення про своє здоров'я, у той час як у жінок цей показник складає 15%. Це свідчить про те, що на заняттях з фізичної культури ці студенти не одержали достатніх знань про належний рівень здоров'я і не мають навичок самоконтролю. Про низький ступінь знань про чинники, що впливають на здоров'я студентів свідчать такі результати дослідження [6]: виявлено, що більшість студентів на перше місце

серед чинників, що визначають рівень здоров'я, поставили сон і відпочинок – 42% (44% – жінки, 39% – чоловіки); на другому місці, на думку респондентів, – помірні розумові і фізичні навантаження – 26% (28% – жінки, 25% – чоловіки); тільки 9% студентів вважають заняття руховою активністю позитивним чинником.

Становлять інтерес відповіді студентів про їхні цільові настанови щодо занять фізичною культурою. У своїх відповідях на перше місце студенти поставили підтримку і підвищення занять з фізичної підготовленості. Показник цільової спрямованості складає 39% відповідей (з 24% відповідей жінок і 54% відповідей чоловіків). Для жінок абсолютну перевагу має чинник зовнішньої форми (статура, хода тощо) – 37%; у чоловіків цей фактор оцінено тільки на 25%. Значно поступаються перерахованим цільовим настановам такі чинники як поліпшення настрою під час занять (10%), гармонійний фізичний розвиток (9%), бажання виглядати привабливим для іншої статі (6%). Для реалізації цих цільових настанов студенти віддавали перевагу заняттям різними видами рухової активності, що свідчить про широке коло фізкультурно-спортивних інтересів студентів. На перше місце у своїх відповідях студенти поставили волейбол, плавання, ранкову гімнастику (18%, 16% і 16% відповідно). Велике значення має той факт, що в середньому 38% студентів (48% жінок і 29% чоловіків) не були залучені до регулярних занять тим чи іншим видом рухової активності до вступу в вищі навчальні заклади [6].

Серед причин, що перешкоджають регулярним заняттям фізичними вправами, студенти в абсолютній більшості (52%, з них 44% жінок і 59% чоловіків) називають нестачу вільного часу. Це побічно підтверджує той факт, що рухова активність студентів не ввійшла в режим основної діяльності і відіграє роль додаткового чинника щодо навчання, побуту, розваг. Серед інших, менш значущих причин, що перешкоджають заняттям з фізичного виховання, студенти відзначають особисту неорганізованість (11% з них, 17% – жінки), брак сили волі (8%), низький рівень здоров'я (9%), недостатню кількість спортивних споруд для занять (7%) [6].

Виявлено значні резерви для змістового наповнення дозвілля студентів засобами рухової активності. Так, отримані результати, свідчать про те, що у вільний час студенти хоч і залучені до широкого кола рекреаційних занять, але в кількісному співвідношенні ступінь залученості незначна. Студенти у вільний час зайняті пасивними видами рекреації – прослуховуванням музики (38%), читанням художньої літератури – 15% (23% – жінки і 8% – чоловіки). Третє місце у структурі вільного часу студентів займають зустрічі з друзями – 15% (6% – жінки, 23% – чоловіки) [6].

Студентам, які негативно відносяться до занять з фізичної культури, запропонували назвати основні причини такого їхнього ставлення, і отримали такі результати – студентам не подобаються заняття з фізичної культури через: «не досить цікаву програму проведення занять»; «некваліфікованість викладачів»; «використання викладачами методів, які не

передбачені педагогічною практикою»; «ставлення викладача до студентів»; «їм просто не подобається фізична культура як предмет» [6].

За результатами анкетного тест-опитування опитування, проведеного серед трьох тисяч студентів ВНЗ з першого по четвертий курс різних факультетів педагогічного університету імені М. П. Драгоманова у 2008 р., 53% студентів не відвідують заняття з фізичного виховання (особливо старші курси) [7]. Це пояснюється тим, що заняття шаблонні і не викликають зовсім ніякого інтересу. Безперечно ефективність занять з фізичного виховання у вищих навчальних закладах залежить від змісту програм, за якою вони відбуваються. Майже 80% студентів вважають: для того, щоб підвищити інтерес до занять з фізичного виховання, необхідно в програмі з фізичного виховання застосовувати не лише традиційні, а й нетрадиційні види фізичної активності (за інтересами студентів): шейпінг, атлетична гімнастика, стретчинг, колланетика.

Ці дані корелюють із результатами проведеного опитування 790 студентів I і IV курсів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка у 2007 р. За даними результатів опитування, оцінюючи власну активність на навчальних заняттях з фізичного виховання на 1-му курсі прийняту за 100%, студенти 2-го курсу оцінювали власне відношення – 95,2%, на 3-му – 81,1%, на 4-му – 65,3% [8]. Зниження активності ускладнює пасивність студентів у відношенні до особистого фізичного розвитку і стану здоров'я. Ставлення до цінностей фізичної культури формується залежно від складу їх об'єктів. У зв'язку з цим основними ознаками типології відношень до цінностей фізичної культури є свідомість, почуття інтересу і поведінки, що фактично відтворюється в умовах навчально-виховного процесу.

Експериментально з'ясовано, що для навчальних занять переважне значення мають чинники: стан навчальної бази – 84,3%; стан здоров'я – 82,2%; особа викладача – 80,7%; рівень висунутих вимог – 68,5%; спрямованість навчальних занять – 65,3% [8].

Ставлення до позанавчальної фізкультурно-спортивної діяльності в багатьох визначається факторами: особа педагога-організатора – 86,2%; стан місць занять і змагань – 74,1%; стан інвентарю і обладнання, які використовуються – 70,4%; відповідальність за участь в змаганнях – 69,5% [8].

В оцінці впливу суб'єктивних факторів студентами зазначений низький рівень усвідомленості впливу фізкультурно-спортивної діяльності на духовно-інтелектуальну сферу особистості.

Основна проблема фізичного виховання, у вищій школі, полягає у необхідності досягнення студентами оптимального рухового режиму. Це можливо тільки при умові ефективного використання об'єктивних і суб'єктивних факторів які впливають на особистість студента. В цьому випадку можливо підтримувати на достатньо високому рівні фізичний стан студентів, включаючи і стан здоров'я, і успішність.

Проведені соціологічні дослідження дозволили виявити низку

соціально-психологічних чинників, що визначають ефективність процесу фізичного виховання.

Виявлено недостатній рівень «фізкультурної освіченості» студентів, що виявляється у нечітких уявленнях про сутність здоров'я і здорового способу життя, про роль рухової активності у формуванні здорового способу життя.

Виявлено завдання, які ставлять студенти до занять з фізичного виховання, а також їхню неповну реалізацію на заняттях, що є резервом для подальшого вдосконалення організації і змісту фізичного виховання студентів вищих навчальних закладах.

Таким чином, вторинний аналіз соціологічних опитувань, проведених різними організаціями, дає підстави вважати, що наявна система фізичного виховання не спроможна повною мірою вирішити питання культури здоров'я особистості, поліпшення її фізичних якостей. Спроби використати фізичну культуру як засіб оздоровлення, без вироблення необхідності фізичного самовиховання, створюють лише передумови для деякої модернізації самого процесу формування фізичного розвитку людини, але не формування фізичної культури особистості.

Система фізичного виховання студентів спрямована нині лише на вирішення проблем сьогодення – задачу контрольних та залікових нормативів, що не сприяє виробленню в них прагнення до самостійного вдосконалення, націлює на виховання слухняного виконавця, орієнтованого на дотримання вимог програми з фізичного виховання. За таких умов фізичної культури особистості не можна сформувати. Для цього необхідно змінити цільові установки навчальної дисципліни «Фізична культура» з концепції задачі нормативів на формування фізичної культури особистості в межах загальної культури. Орієнтація фізичного виховання на засвоєння жорстко регламентованого програмного матеріалу, зміст якого визначається обов'язковою прикладною підготовкою та здаванням нормативних заліків, виключає можливість звернення до особистості студента та розвитку його індивідуальності.

Специфічна спрямованість у використанні засобів, методів, форм навчання та виховання у сфері фізичної культури призвела до розриву освіти й фізичної культури – студенти не повністю усвідомлюють та не сприймають фізичну культуру як життєво важливу цінність. Внаслідок цього фізична культура як навчальний предмет вищого навчального закладу не виконує повною мірою своєї важливої функції – формування дієвого відношення людини до власного фізичного удосконалення, а отже, характеризується зниженням інтересу у більшості студентів до фізкультурно-спортивної діяльності та зменшенням її престижу. Обмежене змістом та обсягом фізичне виховання у вищих навчальних закладах не здатне повністю вирішити комплекс завдань фізичного удосконалення, духовного й інтелектуального розвитку студентів.

Вирішення вказаного завдання повинно здійснюватися через виховання фізичної культури особистості, пов'язаної з бажанням, потребою та вмінням людини зберігати й удосконалювати своє здоров'я за допомогою широкого обсягу знань, отримання яких можливе за умови виділення освітнього аспекту на заняттях фізичною культурою. Освітній аспект слід розуміти як оволодіння студентами науковими знаннями, практичними вміннями й навичками, розвиток розумово-пізнавальних і творчих здібностей, а також світогляду й морально-естетичної культури.

Низьку ефективність реалізації програми фізичного виховання у вищих навчальних закладах спричиняє не лише недолік часу, відведеного на обов'язкові заняття, але й недостатня розробка науково обґрунтованих методів побудови навчального процесу фізичного виховання. У зв'язку з цим зазначені недоліки в системі обов'язкових занять покликані компенсувати клубні форми організації фізичного виховання. Самостійний процес фізичного вдосконалення студентів зумовлює посилення освітньої та методичної спрямованості педагогічного процесу, засвоєння студентами знань, які б дозволяли їм раціонально здійснювати фізкультурно-спортивну діяльність з використанням різноманітних засобів фізичної культури, традиційних і нетрадиційних методів фізичного виховання, а також повноцінного використання вільного часу, підвищення освітньої спрямованості фізичного виховання саме в умовах дозвілля.

Фізичне виховання у вищих навчальних закладах, регламентоване змістом та обсягом обов'язкових годин навчальної програми, за даними наших спостережень й численними результатами інших досліджень, не здатне повноцінно вирішувати комплекс завдань щодо фізичної підготовленості, інтелектуального й духовного розвитку студентів. Засвоєння культури фізичної повинно починатися з оволодіння системою знань, які формують ціннісне відношення та здатність студентів до фізичного удосконалення й самореалізації здорового стилю життя. Ситуація, що склалася в галузі фізичного виховання української студентської молоді не відповідає повною мірою європейським тенденціям, де здоров'я посідає провідне місце серед життєвих цінностей молоді, а заняття з фізичної культури є важливим інструментом її реалізації.

Більш акцентована увага викладачів на теоретичних питаннях під час навчальних занять у ВНЗ, посилення мотивації й відповідальності студентів за своє здоров'я, ефективного й цікавого проведення навчальних занять буде сприяти формуванню інтересу до самостійних занять фізичною культурою у позааудиторний час і тим самим – впровадженню болонських ініціатив у навчальний процес.

У розроблених державою документах вироблені концептуальні засади і механізми здійснення фізичного виховання у системі вищої освіти. Принципами, на яких повинна будуватися система фізичного виховання студентства в Україні є фізичне виховання у ВНЗ України, яке базується на

принципах індивідуального та особистісного підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкому використанні різноманітних засобів і форм фізичного вдосконалення, безперервності цього процесу, врахуванню регіональних умов тощо. Однак, на державному рівні не існує чіткого розуміння стосовно того, що і як має відбуватися в перспективі з такою навчальною дисципліною, як «Фізичне виховання» і яким чином вона може сприяти поглибленню інтеграційних процесів в галузі міжнародної освіти.

Результати вторинного аналізу соціологічних досліджень, проведених різними організаціями, дозволяють стверджувати, що рівень фізичного стану студентів вищих навчальних закладів України за ознаками фізичної підготовленості і стану здоров'я є низьким. Це зумовлено низькою мотивацією до занять фізичною культурою і дотримання здорового способу життя і недостатньою ефективністю сучасної організації фізичного виховання студентів, яка не забезпечує не тільки оздоровчих, але й розвиваючих впливів.

Фізична культура як навчальний предмет вищого навчального закладу не виконує повною мірою своєї важливої функції – формування дієвого ставлення людини до власного фізичного вдосконалення, а отже, характеризується зниженням інтересу у більшості студентів до фізкультурно-спортивної діяльності та зменшенням її престижу. Крім того, зараз заняття з фізичної культури побудовані на застарілих засадах, а отже, не сприяють інтеграції українських університетів до єдиного науково-освітнього європейського простору. Обмежене змістом та обсягом фізичне виховання у вищих навчальних закладах не здатне повністю вирішити комплекс завдань фізичного вдосконалення, духовного й інтелектуального розвитку студентів, а тому потребує реформування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Визитей Н. Н. Социология спорта: Курс лекций / Н. Н. Визитей. – К.: Олимп. лит., 2005. – 248 с.
2. Лубышева Л. И. Социология физической культуры и спорта: [учебное пособие] / Л. И. Лубышева. – М.: Академия, 2004. – 238 с.
3. Паначев В. Д. Развитие спортивной культуры личности студента в условиях вуза / В. Д. Паначев. – Пермь: ПГТУ, 2006. – 280 с.
4. Бескровная В. А. Государственное регулирование и управление в сфере физической культуры и спорта: [монография] / В. А. Бескровная. – Великие Луки, 2006. – 360 с.
5. Концепція фізичного виховання в системі освіти України: затв. рішенням колегії Міністерства освіти України від 23.04.97 р. (протокол № 7/6 – 18) // Інформаційний збірник МОН України. – 1997. – № 13. – С. 4-16.
6. Дослідження «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації» [Електронний ресурс] // Центр соціальних досліджень і розробок для

сприйняття відкритості, демократичності і гуманності суспільства «Соціальні індикатори» [сайт]. – Режим доступу: <http://www.socialindicators.org.ua/business.html%20#15> (23.02.2010).

7. Тимошенко О. В. Оптимізація професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури: [монографія] / О. В. Тимошенко. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 420 с.

8. Стасюк Р. М. Оптимізація соціальної адаптації студентів початкових курсів засобами фізичної культури: дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02 / Роман Миколайович Стасюк. – Суми, 2008. – 182 с.